

MEVLÂNÂ'NIN ŞARK VE GARPTAKİ TESİRLERİ*

Annemarie SCHIMMEL

Çev: Arş. Gör. Ali ERTUĞRUL

Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ÖZET

27 Ocak 2003 tarihinde 81 yaşında vefat eden Profesör Annemarie Schimmel, başta tasavvuf olmak üzere pek çok İslâmî ilim dalında incelemelerde bulunmuş, eserler vermiş önemli bir şahsiyettir. Onun Arapça, Farsça, Türkçe ve Urduca'dan da İngilizce ve Almanca'ya şiiir tercümeleri mevcuttur. Yine Muhammed İkbal'in Câvidnâme'sini 1958 yılında Urduca'dan Türkçe'ye tercüme eden de odur.

1967'de Harvard üniversitesine gitmeden önce Ankara ve Bonn üniversitelerinde dersler vermiş olan Schimmel, 1992 yılında bu üniversiteden emekli olduktan sonra da, fahrî profesörlük unvanıyla Bonn üniversitesinde alanındaki incelemelerine devam etmiş, ayrıca bir müddet de Karaçi üniversitesindeki Ağahan İslâmî Tetkikler Enstitüsü'nde çalışmıştır.

Dünyada bir İslâm araştırmacısı sıfatıyla tanınmış bulunan Profesör Schimmel, hayatını İslâm'ın ve Müslümanların Batı'da daha iyi tanınmasına adanmış ve bu alanda önemli hizmetlerde bulunmuştur. Dinler ve medeniyetler arasındaki diyalogda bir köprü vazifesi görmeyi başarabilen Profesör Schimmel'in bu faaliyetleri, onun şahsiyetini daha da renklendirmiştir. Profesör Schimmel, vefat etmeden birkaç ay önce, 2002 yılının sonbaharında, "İrfân, Polî Meyân-ı Ferhenghâ" isimli kongreye katılmak üzere İran'a bir seyahatte bulunmuş ve burada birkaç konferans vermiştir. Farsça'dan Türkçe'ye tercüme etmiş olduğumuz aşağıdaki metin de, onun bu seyahatinde verdiği konferanslardan birinin dökümüdür. Bu vesile ile, Mevlâna Celaleddin-i Rumî üzerine de pek çok çalışma yapmış bulunan Annemarie Schimmel'in aziz hâturasını rahmetle yad ediyor, onun engin bilgisinin bir ürünü olan bu yazıyı siz değerli okuyucularımıza takdim ediyoruz.

Anahtar Kelimeler: Annemarie Schimmel, Mevlana, Etki, Doğu, Batı.

* "Te'sirât-ı Mevlânâ der Şark ve Garb", İran: Vije-i Hümayiş-i Âmûzehâ-yı Mevlâna Berâ-yi İnsân-ı Mu'âsır, Yıl 9, Sayı 2669, 25 Âzermâh 1382 / 16 Aralık 2003 (Salı), s. 22-23. A. Schimmel'in 1963 yılında biri Ankara, diğeri de Konya'da olmak üzere bu konuda ve bu başlıkla iki konferans verdiği ve bu konferansların dökümünün daha sonra yayınlandığını da belirtmek gerekir. Bkz. Annemarie Schimmel, *Mevlâna Celâlettin Rumî'nin Şark ve Garpta Tesirleri*, Ankara (Gutenberg Matbaası).

MAWLANA'S INFLUENCES IN THE EAST AND THE WEST

Annemarie SCHIMMEL
 Trans.: Ass. Ali ERTUĞRUL
 Dokuz Eylül University Faculty of Divinity

ABSTRACT

Professor Annemarie Schimmel, died in January 27, 2003 when she was 81 years old, is a prominent scholar who made studies in Sufism alongside with many Islamic fields and produced a lot of writings. She translated poems from Arabic, Persian, Turkish and Urdu into English and German. At the same time, she was the one who translated Muhammad Iqbal's Cavidname from Urdu into Turkish in 1958.

In 1967, before going to Harvard University, she gave courses in University of Ankara and Bonn. In 1992, she was retired but maintained her researchs in the same university as an honorary professor. She has been also at Aghahan Institute of Islamic Studies in Karachi University for a while.

Professor Schimmel, recognized as a researcher in Islam all over the world, dedicated her life to make Islam and the Muslims known better in the West and she achieved great success in this respect. Professor Schimmel's activities who was successful to be a bridge in dialogue between religions and civilisations, gave much colour to her personality. In a few months before dying, in Autumn, 2002, Professor Schimmel made a journey to Iran in order to attend the congress entitled "İrfan, Poli Meyan-ı Ferhengha" and gave several lectures there. The following text which we have translated from Persian into Turkish is the print of one of those lectures. Hereby, we commemorate Annemarie Schimmel who made many studies on Mawlana with a great respect and introduce this article, a writing of her vast knowledge, to the readers.

Key Words: Annemarie Schimmel, Mawlana, Influence, East, West.

Mevlâna'nın Konya'da vefat ettiği 17 Aralık 1273 tarihindeki defin merasimine sadece Müslümanlar değil, Hıristiyanlar ve Yahudiler de iştirak etmişler ve Mevlâna'nın mezarının başında okuyucularla birlikte büyük bir semâ' icra etmişlerdir. Sadece Müslüman dindaşları arasında değil, aynı zamanda Konya'nın Hıristiyanları ve Yahudileri arasında da sevildiğini ve yüksek bir makama sahip olduğunu gösteren bu hakikat, onun dinler arası diyalogda geleceğe vurduğu bir damga olarak da değerlendirilebilir.

Yine elde bulunan kaynaklar, Mevlâna'nın, uzun asırlardan beri Orta Anadolu'da faaliyet göstermekte bulunan Rum din adamlarıyla irtibat halinde olduğunu ve onlara gidip geldiğini açığa çıkartmaktadır.

Mevlâna'nın Yunanlılarla irtibatı gayet iyi idi. Muhtemelen Yunanca bazı mahalli ve yerli sesler onu heyecanlandırmış ve yine muhtemelen bu sebebe binaen, o sadece Farsça değil, Ortaçağ Yunancası ile de kıtalar söylemiştir.

Yine o, söz konusu dönemde konuşulmakta olan dille, yani Ortaçağ Türkçesi ile de şiirler kaleme almıştır. Arapça olarak söylediği 200 kadar gazel de, onun klasik Arap edebiyatına hâkim olduğunu gösterir.

Öyle görünüyor ki, Mevlâna'nın fikirleri ve görüşleri, hayatı esnasında ve de ölümünden sonra inkıtaa uğramaksızın Fars edebiyatına alaka gösteren muhitlere nüfûz etmiş, bu kimseler onlardan istifade ettikleri gibi, onları yaymaya da muvaffak olmuşlardır.

Bu yayılma süreci, diğer bölgelerden ziyade Hindistan'ın nahiyelerinde daha bâriz ve aşikâr bir şekilde takip olunabilir. Ben, bu işi, Konya'ya gidip, orada Mevlâna'nın henüz hayatta bulunan Sultan Veled isimli oğlu ile mülakatta bulunan Ali Kalkûtaî adlı Hindli bir ârîfin gerçekleştirdiğine inanıyorum. Zira o, *Mesnevi*'nin bir nüshasını kendisiyle birlikte Hindistan'a götürmüştü. Bu durum hadiseyi sabit kılmayabilir, fakat Ebu Ali Kalender'in kısa mesnevilerinin, Mevlâna'nın *Mesnevi-yi Manevi*'si tarzında ve üslûbunda yazıldıkları bir hakikattir. Yine bunların, Mevlâna'nın görüş ve düşüncelerinin sadeleştirilerek kaleme alınmış bir şekli olduğu ortadadır.

Şüphesiz *Mesnevi*'de mevcut bulunan tefekkür tarzı, Sultan Veled henüz hayatta iken, yani 1312 yılından önce Hindistan yarımadasında tanınmış idi. Bu tarihten sonra Mevlâna'nın şiirlerinin Hind yarımadasında daimî bir tesiri bulunduğuna şâhit oluyoruz. Bu tesir, 15. asırda yaşamış olan Hindli bir tarihçinin, Bengal'den bahsederken: "Aziz Brahman da Rumî'nin *Mesnevi*'sini mütalaa etmekteydi" diyeceği kadar büyük bir seviyeye ulaşmıştı.

Hindistan'ın kuzeyinde, 1206 yılından itibaren Fars dili ve edebiyatının, bölgenin idarî dili olarak kabul edildiğine dikkat etmek gerekir.

Anlaşıldığı kadarıyla Mevlâna'nın fikirlerinin Hind yarımadasında yayılması ve buraya nüfûzu kolay bir işti. Mevlâna, *Mesnevi*'sinde neyin sesiyle:

"*Bişnev in ney çûn hikâyet mî-koned Ez cüdâyi-hâ şikâyet mî-koned*"*

dediğinde, bu Bengallilerin zihninde karşılık buluyor ya da bu neyi, Kirişna'nın iştîyakla üflediği fülütü ile mukayese ediyorlardı.

— — — —

* "Dinle bu neyi, zira hikâyet ediyor Ayrılıklardan şikâyet ediyor"

Fülüt, bir manevî ve irfanî musikî aleti olarak her iki tarafın geleneğinde de yaşıyor ve kendisinden istifade ediliyordu.

Miladî 1500 yılından itibaren *Mesnevî* ve *Divân-ı Şems*'in bazı kısımları, Hind yarımadasında gitgide daha fazla tanınmaya başlıyordu.

1526'dan 19. yüzyılın ortalarına kadar süren Moğol döneminde, biz, Farsça yazılmış Hind edebiyatında ve sonra da Urdu edebiyatında, Mevlâna'nın fikirlerinin tesirinin günden güne artmış olduğuna şahid oluyoruz. Moğollar zamanında, bilhassa da Ekberşah'tan sonra ve Şah Cihan döneminde çok sayıda şârih ortaya çıkmıştır. Şah Cihan'ın kızı Şahzade Cihanârâ da pek çok âlimi *Mesnevî* üzerine şerh yazmakla memur kılmıştı. 17. ve 18. asırlarda da Fars edebiyatında *Mesnevî*'nin tesiri altında kalmayarak yazılmış manzûm bir tek esere tesadüf edilemez. Hatta halk edebiyatında da Mevlâna'nın fikirlerinin yansımalarının göze çarpması, bu açıdan oldukça mühimdir. Günümüz Pakistan'ının güney kısmını teşkil eden ve m. 711 yılında Müslümanların idaresi altına giren Sind'deki kültürel miras içinde *Mesnevî*'nin daimî olarak mütalaa edildiği de bir vaki'dir.

Sindçe yazan büyük şâir Şah Abdüllâtif (ö. 1751)'in *Risale* adlı hacimli manzûm eseri, büyük oranda Mevlâna'nın fikirlerinin bir yansımasıdır. T. Herbert Sorley bu hususta şöyle yazıyor: "Şah Abdüllâtif'in Mevlâna'nın eserleriyle âşina olduğuna ve onun eserlerini bu yolla anlamak gerektiğine dâir şu delil kâfidir." Şah Abdüllâtif'in Sindçe *Risâle*'sini ilk kez okuduğumda, ansızın *Mesnevî*'den bazı cümleleri, bilhassa da Mevlâna'nın suyla sohbet ettiği ve sadece susamışların suyun peşinden gitmediklerini, suyun da susamışları aradığını ifade ettiği birinci defterdeki mısraları (mısra 1704) müşahede ettiğim aklıma geliyor.

Şah Abdüllâtif de, su pınarı ile susamış insan arasındaki aşkın sırrını, *Risâle*'sinde aşıkâne bir hikaye şeklinde sunmaktadır. Onun eserinde bu neviden başka pek çok örnek bulmak mümkündür.

Eskiden de Müslümanların sâkin buldukları mıntikalarda şöyle denirdi: Büyük ârifler, kütüphânelerinde şu üç kitabı, yani *Kur'ân*, *Mesnevî* ve *Divân-ı Hâfiz*'i kesinlikle bulundururlar. Bu üç kitap geleneksel ve standart olarak 18. asrın Sind eyâletlerindeki bütün âriflerinin elinde de mevcuttu.

Sind ve Pencab'ta mensûr olarak kaleme alınmış bütün eserlerde de Mevlâna'nın *Mesnevî*'si gâyet derin bir tesir icra etmiştir.

Mesnevî'nin tercümesini ve kâmil bir neşrini yapması sebebiyle kendisini hayırla yad ettiğimiz Nicholson, Hindli âlim ve muhakkik Bahru'l-Ulûm'un yazmış olduğu tefsirden, bu hususta kaleme alınmış en iyi tefsir olarak söz eder. Bahru'l-Ulûm, 1815 yılında Müderris şehrinde vefat etmiştir.

Ancak *Mesnevî*'nin ve Mevlâna'nın şiir külliyâtının başka bir kişiye çok daha fazla tesir ettiği görülür. Muhammed İkbâl'in eserlerini mütalaa eden herkes, İkbâl'in Mevlâna'dan ne derece etkilenmiş olduğunu bilir ve İkbâl'in Mevlâna'ya karşı duyduğu mesûliyet hislerini idrak eder.

Genç bir üniversite talebesi iken Nicholson'un, İkbâl'in *Peyâm-ı Maşruk* isimli eseri üzerine yazmış olduğu makaleyi ilk kez okuduğumda, İkbâl'in 1923 yılında neşrettiği bu eserde, ilk olarak iki şâire karşı beslediği sevgiyi bir kenara kaydetmiş olduğunu müşahede ettiğim aklıma geliyor.

O kendi fikir dünyasında, Alman şâir Goethe ile Mevlâna arasında cennette

geçen bir mülâkâtı canlandırıyor ve Mevlâna'ya hakikat hakkında sözler sarf ettiyordu. Nihayette de şu noktaya varıyordu: “Zekilik ve akıllılık şeytan cânibinden gelir, aşk ise insan cânibinden.” İkbâl, bundan dolayı da Mevlâna'yı, dâima vecd hâlinde bulunan İran'ın en büyük şâiri olarak kabul ediyordu.

O, Câvidnâme'de, Mevlâna'yı kendi rehberi olarak kabul eder ve Mevlâna'nın rehberliği yoluyla beşerî ruhtan sıyrılır ve nihayette Rabbine vâsıl olarak O'nu tecrübe eder. Aynı şekilde Dante de *İlahî Komedyası*nda Vergil'i, göğe yükselmek için kendi rehberi olarak seçmiştir.

İkbâl, Mevlâna'da, İslâm'ın canlı bir havasını ve ruhunu müşahede ettiğini tasavvur ediyordu.

Nispeten emin olmakla birlikte, ben burada, Nicholson vasıtasıyla keşif olunmuş ve 1898 yılında Cambridge'de *Divân-ı Şems'ten Seçme Şiirler* (*Selected Poems from the Divan-ı Shams-i Tebriz*) ismiyle neşredilmiş olan Mevlâna'nın eserlerinden müteşekkil küçük bir mecmua yoluyla, İkbâl tarafından Mevlâna'yla ilgili yapılmış bir tasviri ortaya koyup ispat edecek durumda değilim, ancak onun *Divân-ı Şems'ten* aldığı tefsirlerin ekserisinin söz konusu bu mecmuanın esasına göre bir neticeye bağlandığını söyleyebilirim. Üniversite talebeliği yıllarımda bu mecmuadan bir nüsha da kendim için istinsah etmiş idim. Ben, Mevlâna hakkında İkbâl'de ortaya çıkan akislerin, bu tür kaynakların ortaya çıkarılmasıyla daha iyi anlaşılabilirliğine inanıyorum. İkbâl, Mevlâna'yı, Allah'ı arayan ideal bir insan olarak telakki eder. Onun, çeşitli vesilelerle dâima tekrar edilen seçkin şiirlerinden bir parça şöyledir:

“İnsânem ârzûst”: Ben insan olmanın peşinde koşuyorum. İkbâl'in Mevlâna'da bulduğunu farz ettiği şey, onun ilahî aşkın harekete geçiren kuvvetine sahip olduğudur. İkbâl'den sonra da Mevlâna'yı sembol olarak alan bir gurup şâir vardır. Ancak onların eserlerinin detaylarına nüfûz etmem mümkün olamadı. Bu şâirler Hindu-Farisî, Urdu, Sindî ve hatta Bengal dilinde şiirler söylemişlerdir.

Şimdi de Mevlâna'nın ömrünün büyük kısmını geçirdiği ülkedeki tesiri nedir? sorusuna cevap arayalım. Geçmişten bugüne Mevlâna'nın eserleri üzerine pek çok tahkikat yapıldı. Oğlu Sultan Veled tarafından açıklanan Mevlevîliğin âdâb ve kâideleri Osmanlı imparatorluğunun hemen hemen bütün mütefekkir ve sanatçıları üzerinde tesir icra etmiş, toplu sema'ı merasimleri Osmanlı ülkesinin ekserisine yayılmıştır. Buna karşın, Hind sufileri her ne kadar musikî ile alakadar idilerse de, Mevlevî semâ'ı Hind'te mevcut değildir. *Mesnevî*'nin tefsir ve şerhinin her yerden önce Türkiye'de başlamış olması anlaşılabilir bir durumdur. Türk ve de Bosnalı âlim ve bilginler, bu hususta her yerden önce pay sahibi olmuşlardır. Onların amaçlarından biri, Farsça'ya âşina olmayan kimseler için bu eseri ulaşılabilir kılmaktı. Mevlâna'nın eserlerini Türkçe'ye çevirme ve şerh etme yönündeki bu istek Cumhuriyet'ten sonra da artarak devam etmiştir.

Bugün Türkçe konuşan kimseler açısından Mevlâna'nın eserlerini okumaktaki zorluk Farsça'yı bilmek lüzûmudur. Son 70–80 yıllık sürede *Mesnevî* ve *Divân-ı Şems'ten* bazı kısımlar çeşitli şekillerde Türkçe'ye çevrilmiştir. Ben burada, değerli mütercimlerden Şeyh Abdülbaki Gölpınarlı isimli zâtı zikredeceğim. Kendisi *Mesnevî* ve *Divân-ı Şems'i* yeni ve modern Türkçe'ye tercüme etmiştir. Ondan geriye elyazması müsveddeler halinde pek çok şerh de kalmıştır. Kanaatime göre âlim ve bilginlerin üzerine vazife olan gâyet ehemmiyetli bir iş de,

Mevlâna'nın eserlerini günümüz modern Türkçe'sine aktarmaya gayret ve emek sarf etmektedir. Türk hattatları "Ya Hazret-i Mevlâna" cümlesini güzel bir hatla yazma hususunda daima birbirleriyle rekabet içinde olmuşlardır. Bugün bu mazmûnu içeren altın yıldızlı levhalara pek çok yerde rastlamak mümkündür. Ancak insan, son on yıllarda, günümüz Türkçe'si ile yazılmış gazellerde, Mevlâna ve eserlerinin akislerinin bulunduğunu gördüğünde hayrete düşmektedir. Bunlar sadece Gölpınarlı, Yahya Kemal ve Mevlâna üzerine çalışan diğer kimselerin tercüme ve şerhlerinde görülmemekte, günümüzün modern şâirlerinin eserlerinde de ona telmih ve işaretler bulunmaktadır.

Günümüz Türk edebiyatı ile âşinâlığı olan herkes 1958 yılında vefat eden Yahya Kemal Beyatlı'nın Klasik Türk Edebiyatı'nın en büyük temsilcilerinden biri olduğunu bilir. Onun çok fazla tanınmamakla birlikte gâyet değerli olan eserlerinden biri "*Semâ'-ı Semâvî*" ismini taşır. Semavî raks anlamına gelen bu eserde müellif, kendi etraflarında raks ederek çarh eden dervişlerin tecrübe ve hallerinden hareketle, kendini gökte bulur ve oradakilerle sohbet başlar. Yine Âsaf Hâlet Çelebi adındaki başka bir sürrealist şâirin de semâ' üzerine yeni şiir kalıplarıyla yazdığı gâyet değerli bir eseri vardır. Nâzım Hikmet adındaki başka bir şâirden de söz etmek gerekir. Kendisi, Batı dünyasında sosyalizmin öncü kolu ve âdet ve geleneklerin tenkitçisi olarak tanınır. Moskova'da vefat eden bu şahsın gençlik günlerinde kaleme almış olduğu gâyet güzel bir şiiri, Hazret-i Mevlâna'nın büyüklüğüne karşı duyulan hayranlık hisleriyle doludur. Bu şekilde Konya, Türkiye'de 40'li ve 50'li yıllarda basılmış pek çok sayıda kitabın konusu olmuştur.

Kendimden bir daha bahsetmek durumunda kaldığım için sizlerden özür diliyorum. Ancak genç bir müsteşrik unvanıyla ilk kez Türkiye'ye gittiğim zaman hatırıma geliyor. Talebelerin ekserinin müptela oldukları sıkıntı gibi yanımda çok az para vardı. Son Feniklerimi Konya'ya gidebilmek için saklamaya çalıştım. Bu dönemde Konya, henüz, hayvanların ancak rüyalarında görebilecekleri kadar yeşil ve güzel bir tabiata sahip bir yerd. Eğer insan baharın yağmur ve yıldırımını Konya'da görme imkanı yakalarsa, bir gece ağaçların birden yeşile büründüğü ve şehrin ıtır kokusuyla dolduğu o an, ansızın Mevlâna'nın manzûm eserlerinde niçin daima bahar şiirlerinin defalarca göze çarptığını anlar. Bilindiği gibi o, baharı uyanmanın sembolü olarak görür. Ben, bir kişinin bir kere böyle bir günü Konya'da müşahede ettiğinde, o an rahatlıkla Mevlâna tarafından resmedilen tasavvurları idrak edeceğine inanıyorum.

Başta da arz ettiğim üzere, Hammer-Purgstall ve Rückert'in Rumî'den yaptıkları tercümelerin Alman edebiyatı üzerindeki tesirleri hakkında şimdiye kadar pek çok şey söyledim. Ancak Rumî'nin tercümesiyle ortaya çıkan bu tesirler sadece 19. asır Alman edebiyatında görülmemiş, aynı dönemdeki İngiliz edebiyatında da benzeri tesirler ilk olarak müşahade edilmeye başlanmıştır. Bu esnada biz, *Mesnevi*'den bazı kısımların İngilizce'ye yapılan ilk tercümesine şahid oluyoruz. Hammer-Purgstall ve Rückert'in *Mesnevi*'den yaptıkları bu tercüme vasıtasıyla filozof Hegel de Rumî'ye alaka duymuş ve tefekkürünün ilk unsurları teşekkül ederken bazı hususlarda ondan ilham almıştır.

1821 yılında G. F. Tholuck isimli genç bir Protestan ilahiyatçı tarafından "Sufilik veya İran Panteizmi" manasına gelen *Sufismus Sive Theosophia Persarum Pantheistica* adında Latince bir kitapçık yayınlanmıştır. Bu kitapçıkta

sufilik ile felsefedeki panteizmin birbirinden farklı olduğu hususu işlenmiştir.

Ancak o, Protestan ruhanîlerin ekserisinin yaptığı gibi, tasavvufî yönü bulunan her şeyden tamamen yüz çevirmekle birlikte, ilk kez bu kitapçıkta dualarına icâbet edilmediğini düşünen bir âbidle ilgili *Mesnevî*'nin en maruf hikayelerinden birine yer vermiştir. Hakikaten bu metin *Mesnevî*'nin en güzel hikayelerinden biridir. Hikayedeki zâhid dâima ve sürekli olarak Allah'ı anmakta, ancak her defasında şeytan ona zâhir olup şöyle demektedir: Allah'tan bir cevap gelmeyecek. Senin Allah'tan cevap bulmaya yönelik bu gayret ve telaşın beyhüdedir. Bana teslim ol, bu ameli işlemekten el çek. Ancak bir müddet sonra zâhid bir rüya görür. Allah tarafından kendisine şöyle bir cevap verilmektedir: “Ey insan, senin seda etmen, benim seda etmemdir. Ben buradayım.” Bu, ibadetin ilahî bir hediye olduğu manasına gelir. İnsan ibadet esnasında her ne ifa ediyorsa, hakikatte o Allah tarafından diline geliyordur. Sen, neredesin diyerek her hitap ettiğinde, bu aynı zamanda benim de hitabım oluyor. Bunun ardından Allah şöyle buyuruyor: Buyur! Ben buradayım. Bu *Mesnevî*'nin en derin ve en güzel hikayelerinden biridir. Fakat mezkûr Protestan gencin görüşü bu hikayeye mutabık değildi ve hikayeyi onaylamıyordu. O, insanın derûnunda karar buluncaya değin Allah'a ibadet edilmesi meselesini manasız buluyordu.

Burada dikkati çeken husus, bu hikayenin, mukayeseli din bilimlerini kuranlardan Nathan Söderblom ismindeki İsveç'in başpiskoposu tarafından çeşitli dinler üzerine yazılmış bulunan İsveççe bir eserde de yer alıyor olmasıdır. Söz konusu şahsa göre bu, Hıristiyanlık gibi İslâm'ın da affa ve başışlamaya âşına olduğu ve bunları kabul ettiğine dâir bir nişâne idi. Söderblom, bu hikayenin dinler arasında daha fazla karşılıklı anlayış ortaya çıkarmak bakımından ehemmiyetli olduğunu zikreder ve içinde dinî hikayeler yer alan Avrupa'daki bütün eserler arasında bu kitapçığı, İslâm tasavvufu ve de bütün tasavvuf mahfilleri için önemli bir numûne olarak addeder.

Herkesten önce İngilizler, Mevlâna ve eserine teveccüh göstermişlerdir. Bu teveccüh, *Mesnevî*'nin tam veya kısmî tercümeleri yoluyla olmuştur. Almanya'da da peş peşe Mevlâna'nın eserlerinin hulasaları yapılmıştır. Mesela Georg Rosen tarafından *Mesnevî*'nin ilk kitabının tercümesi yapılmış, oğlu Friedrich Rosen tarafından da 1913 yılında bu iş nihayete erdirilmiştir.

Birinci Dünya Savaşının sona ermesinden sonra ise merkezî Avrupa'da Mevlâna ve eserlerinin neşredilip dağıtımı daha ciddi bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır. Zamanın bu kesitinde biz, Mevlâna'nın anlaşılması ve idrak edilmesine çalışmak hususunda büyük gayretler gösterildiğine şahitlik ediyoruz. Martin Buber, İsveç ve Rus iki âlimin bu eserlerin tercümelerini yaptıklarını, daha sonra da Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde (Eski Doğu Almanya) Mevlâna'nın bazı eserlerini diyalektik felsefe örnekleri adı altında tanıttıklarını söylemektedir.

Biz, en büyük kadirşinaslığı Prof. Nicholson'dan görüyoruz. *Mesnevî*'nin değerli tercümesini ve gâyet güzel şerhini onun zahmet ve gayretinin bir neticesi biliyoruz. O, aynı zamanda “Rumî” hakkında bazı küçük eserler de telif etmiş ve yerine geçen Arthur John Arberry de, üstadının faaliyetlerini devam ettirerek *Mesnevî*'nin muhtelif hikayelerini, başka şiirler ve ruba'ileri İngilizce'ye tercüme etmiştir.

Rückert'ten sonra Almanya'da, Rumî'nin sadece dikkat çeken bölümlerine

ilgi gösterilmiştir. Elbette Rumî'ye bundan daha fazla ilgi ve alaka gösterilmiş olabilir, ancak İkinci Dünya Savaşından önce bu alanda bundan başka pek fazla ilmî bir iş yapılmamıştır.

Büyük âlim Helmut Ritter himmetini Mevlâna ile meşgul olmaya adamıştı. Kendim de şahsen, gençliğimin heyecanlı ve iştiaqlı dönemlerinde, *Âsâr-ı Divân*'dan bir mecmuayı tercüme etmiş ve bir kitapçığa da, kalbimde yer eden bir şey hakkında, Celaleddin Rumî'nin konuyla ilgili sözlerini yazmıştım. Daha sonra, çalışmalarım da belirttiğim gibi, Rumî'yi diğerlerinden ayıran şey onun bu söz söyleme tarz ve üslûbudur. O felsefî ve dinî fikirlerin en güzellerine sahiptir. Ancak asil dikkati çeken, onun bu fikirleri nasıl dile getirdiğidir. Benim görüşüme göre, en önemli ve en temel nokta işte burasıdır. Onun bu husustaki en büyük misali ve kılavuzu Fussilet sûresinin 53. ayeti olduğunu düşünüyorum. Bu ayette Allah şöyle buyuruyor:

“Biz onlara, ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi ve nişânelerimizi göstereceğiz.” Bu, insanın bu dünyada müşahede ettiği her şeyin tümüyle Allah'ın varlığının nişâneleri olduğu manasına gelir. Eski bir Arap darb-ı meselinde de aynı husus vurgulanır: “Herkeste, nişan verenin onunla yek vücud olduğunu gösteren bir nişâne vardır.”

Eğer Rumî'nin eserleri mütalaa edilecek olursa, mutfaktan file, karıncadan buluta, menzillerden köstebeğe kadar bu dünyada var olan her şeyin, Allah'ın âyetleri olarak anlaşıldığı görülecektir. Sadece nazarî usûlü yeterli görmeyen, müşahede ettiği her şeyi Allah'ın varlığının ispatı olarak değerlendiren ve ilahî aşkı elde etmeye çabalayan ârif şâirler için bunlar mühimdirler.

Meslektaşım Kristof Knobel de Bern'de, kendini, Mevlâna'nın şiirleri üzerinde çalışmaya ve incelemelerde bulunmaya vermiş, Amerika'da da doktora makâlelerinden oluşan bir mecmua neşretmiştir. Benim talebelerimden biri Rumî'deki öngörü (tahmin, önsezi) ilmi üzerine bir risâle kaleme almış, diğer talebelerim de Farsça ve Arapça olarak söylediği şiirlerde Rumî'nin şâirlik kabiliyet ve kuvveti üzerine incelemelerde bulunmuşlardır. 1987 yılında da Los Angeles'te Rumî'nin eserlerini muhtelif açılardan ele alan gayet güzel bir sempozyum tertip edilmiştir.

Daha önce de zikrettiğim gibi, Rumî bu arada kültürel bir sembol hâline dönüşmüş, ismi dillerde dolaşmaya başlamıştır. Fakat onun vefatı üzerine söylenmiş ve söylenmekte olan şiirleri bir şarkiyatçı olarak kontrol ettiğim zaman, neredeyse darbe yemiş gibi oluyorum. Diğer taraftan Mevlevî halkın arasında da gayet sevilen bir figür hâline gelmiştir. Bilhassa, Konya'nın eski garının halkın seyrine uygun hâle getirildiği 1954 yılından itibaren daima artan sayıda daha fazla insan Mevlâna dostlarının toplantısına iştirak etmeye başlamış, Mevlâna dostu guruplar her yerde vücûd bulmuş ve Amerika'da da Mevlâna Merkezi isminde bir yer tesis edilmiştir.

Türkiye'de de, Farsça bilmeseler de, en azından İslâmî altyapılarıyla ona âşina olan pek çok Mevlâna düşkünü şahıs vardır. Diğer taraftan Mevlâna âşığı olan pek çok yeni insanın ise hiçbir şekilde İslâm'a ve İslâm kültürüne dâir bir bilgisi ve âşinalığı bulunmamaktadır. Bu kimseler, muhtemelen *Mesnevî*'den veya *Divân*'dan bazı kıtaları tercüme etme meylindedirler. Ancak onların, bu hâlet-i rûhiyeleriyle, Mevlâna'nın eser ve şiirlerinde kesinlikle idrak edilmesi ve anlaşılması gereken şeye âşina olmaları mümkün değildir. Bu hususu ben, oldukça

endişe verici bir durum olarak görüyorum.

Her halükarda onun ismi meşhur bir isim hâline gelmiş, ona âşık pek çok cereyan ve gurup da Mevlâna ismini Batı'da tanıtmıştır.

Burada Paris'teki meslektaşım Eva de Vitray'ın çalışmalarından da bahsetmem gerekir. O, Mevlâna'nın eserleri alanında gâyet yoğun bir şekilde çalışma ve incelemelerde bulunmuştur. *Mesnevî* tercümelerinden oluşan bir mecmua, bilhassa da onun tarafından nihayete erdirilen *Fihî Mâ Fih* isimli kitabın tercümesi için kendilerine teşekkürlerimizi sunuyoruz. İtalya ve Çekoslavakya'da da *Mesnevî*'den yapılmış pek çok tercüme mevcuttur.

Shimanovski isimli Polonyalı büyük bestecinin, Mevlâna'yı olduğu üzere bir model ve örnek olarak benimsemiş olması ve eserlerinden birini Rumi'ye mahsus kılması da dikkati celp eder. Bu, Mevlâna'nın tesirlerinin her yere sirayet ettiği manasına gelir. Onun eserleri daima şerh edilmekte ve biz onu büyük bir ârif sıfatıyla tanımaktayız. Bazı kimseler onu, İbn Arabî'nin şiiirlerinden bir kısmını Farsça'ya tercüme eden kişi olarak da tanımaktadırlar. Elbette ben bu hususu doğru bulmuyorum. Bazıları da onu bir panteist olarak tanımaktadırlar. Ancak bu hususta benim bir hayli şüphem vardır. Benim için hakikat olan şu ki, her ne zaman onunla ilgili sohbet ve açıklamalarda bulunmak istediğimde, ondan ancak bir Kur'ân müfessiri olarak söz edebildiğimdir. O, bütün varlık sahasındaki her şeyi Allah'ın varlığının delaleti olarak bilen ve dünyayı O'nun varlığının yansıması olarak telakki eden bir kişidir. Hiçbir şey, *Mesnevî*'nin sonunda yer alan şu şiiir parçasından daha güzel bir şekilde onun hâlini tasvir edemez.

Mesnevî ile âşına olan kimseler, Züleyha'nın aşk ve şevkini Yusuf'a nispet ederek açığa vurma safhasını hatırlarına getirirlerse, Züleyha'nın diline gelen her şeyde Yusuf mefhûmunun gizli olduğunu bilirler. Yani Züleyha: "Güneş ne güzel parlıyor" veya "henüz ekmek hazır değil" ya da "bahçıvan meyveleri getirdi" dediğinde; o ifade ettiği her şeyde, ama her şeyde, sadece Yusuf'un vücûdunun nişânelerini görüyordu.

Burada, Mevlâna'nın söylediği her kelimenin de maşûkunun vücûdunun nişânesi olduğunu söylemeliyim.

*"Hôşter ân bâşed ki sırr-ı dilberân Gofte âyed der hadîs-i dîğerân"**

Maşûkun sırlarını açığa çıkararak onlar hakkında başkası ile sohbet etmek daha güzeldir. Sırrı söylemek için insana müsaade yoktur. Ancak onun işaretleri hakkında konuşulabilir. Bu bakımdan bir sivrisinekle ilgili bir hikaye vesilesi ile ya da güneşle ilgili bir masal yoluyla bu işaretler dile getirilebilir. Mevlâna dâima bizi Allah'a götüren bir rehberdir. Ben, bunun, bizim ondan anlamamız ve ilhamlarımızı bu temel üzerinde değerlendirmemiz gereken şey olduğunu düşünüyorum.

— — — —

* "Daha hoştur dilberlere ait sırların Başkaları hakkında konuşurken söylenmesi"